УДК 811.161.2:81'373

Оксана ТИЩЕНКО,
кандидат філологічних наук, Інститут української мови НАН України (Україна, Київ)
Юлія ПОЗДРАНЬ,
аспірант, Інститут української мови НАН України (Україна, Київ)

РЕАКТИВОВАНА ЛЕКСИКА «РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СЛОВНИКА» ЗА РЕД. А.Ю. КРИМСЬКОГО ТА С.О. ЄФРЕМОВА

У статті здійснено порівняльний аналіз фрагмента українського реєстру «Російсько-українського словника» за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова з фрагментом зведеного реєстру української лексики к. XIX–поч. XXI ст. з метою виявлення динаміки функціонування зафіксованої в РУСі лексики в узусі та в словниках різного періоду. Виявлено такі групи слів: слова, реактивовані і лексикографічно, і узусно; слова, реактивовані узусно; деактивовані слова. Принагідно виявлено «ковані слова» та слова, уперше зафіксовані в цьому словнику як у вторинному джерелі, а також неосемантизми.

Ключові слова: *реактивована лексика, лексикографічна реактивація лексики, узусна реактивація лексики, деактивація лексики, «ковані слова», «Російсько-український словник» за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова.*

Літ. *16.*

Oksana TYSHCHENKO,
Candidate of Philological Sciences, Institute of Ukrainian National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv)
Julia POZDRAN,
PhD student, Institute of Ukrainian of NAS of Ukraine (Ukraine, Kyiv)

THE REACTIVATED WORDS OF «RUSSIAN-UKRAINIAN DICTIONARY» EDITED BY A.Y. CRYMSKIY AND S.O. YEFREMOV

The main trend in the development of Ukrainian literary language of the late XX – early XXI centuries is the determining influence of socio-political factors on linguistic system that manifests itself in the emergence of new words and changes their meanings. The process of return to the linguistic practices of the words used earlier, but evicted from certain social, ideological reasons, that is, the process of the reactivation of the words requires careful study.

Due to the reactivation of the words is updated (or restore) the vocabulary of the literary language, which in turn makes it possible to trace the dynamics of lexical rules. The «Russian-Ukrainian Dictionary» (RUD) edited by A.Y. Crymskiy and S.O. Yefremov is the authoritative source for the development of Ukrainian

lexicography, as well as the basis for a system of purification and renewal of the Ukrainian language. Therefore, in our view, relevant is the comparative analysis of a fragment of the Ukrainian registry of RUD with a fragment of a consolidated register of the Ukrainian words concluded at the Institute of Ukrainian language of National Academy of Sciences of Ukraine on the basis of 20 general language dictionaries and encyclopedias XIX – XXI century. This comparative study allowed to identify the following groups of words: words, reactivated in language usage and lexicographically reactivated; words, reactivated only in language usage and deactivated words. In passing, we find probably «forged words» and the word was first recorded in the RUD as the secondary source and words with the new meanings.

We found a significant number of reactivated words that is gradually returning to the using on the example of analyzed fragment of Ukrainian registry of RUD. But the conclusion about reactivation of the words in language usage can do just with a complex of sources of search, that the presence in the complex of the texts, and the searching system on the Internet. At the same time, we recognize that these findings clearly impossible because idiolect of individual authors, publications in contemporary periodicals can not always serve as a model of language usage and often contrary to language rules. Nevertheless, we believe that returning to the Language Usage reactivated words supports the revival of spiritual and cultural values and eventually, perhaps, this words will return to dictionaries.

Keywords: *reactivated vocabulary, vocabulary lexicographical reactivation, reactivation uzusna vocabulary deactivation vocabulary "words forged", "Russian-Ukrainian Dictionary" edited by A. Crimean and S. Yefremov.*

Ref. *16.*

Оксана ТИЩЕНКО,
кандидат филологических наук, Институт украинского языка НАН Украины (Украина, Киев)
Юлия ПОЗДРАНЬ,
аспирант, Институт украинского языка НАН Украины (Украина, Киев)

РЕАКТИВИРОВАННАЯ ЛЕКСИКА «РОССИЙСКО-УКРАИНСКОГО СЛОВАРЯ» ПОД РЕД. А.Ю. КРЫМСКОГО И С.А. ЕФРЕМОВА

В статье осуществлен сравнительный анализ фрагмента украинского реестра «Российско-украинского словаря» под редакцией А.Ю. Крымского и С.А. Ефремова с фрагментом сводного реестра украинской лексики к. XIX-нач. XXI в. с целью выявления динамики функционирования зафиксированной в движении лексики в узусе и в словарях разного периода. Выявлены следующие группы слов: слова, реактивированные и лексикографически, и узусно; слова, реактивирование узусно; деактивированые слова. Попутно обнаружено «кованые

слова», и слова, впервые зафиксированные в этом словаре как во вторичном источнике, а также неосемантизмы.

***Ключевые слова**: реактивированная лексика, лексикографическая реактивация лексика, узусна реактивация лексики, отключение лексики, «кованые слова», «Русско-украинский словарь» под редакцией А. Ю. Крымского и С.А. Ефремова.*

***Лит.** 16.*

Постановка проблеми. Основною тенденцією в розвитку української літературної мови кінця ХХ – початку ХХІ ст. є визначальний вплив суспільно-політичних чинників на мовну систему, що виявляється у появі нових слів, зміні їхніх значень. Ретельного вивчення потребує процес повернення до мовної практики шару лексем, уживаних раніше, але витіснених з певних соціальних, ідеологічних причин, тобто процес *реактивації лексики*. Така лексика, на думку М.П. Дудика, «збагачує самобутній словник української мови… засвідчує зростання інтересу до національної мови» [4: 30]. Л.І. Мацько зазначає, що повернення до активного словника української мови «тих її елементів, які силоміць були вилучені з норми» допоможе «відтворити і поповнити національний образ нашої мови на всіх її структурних рівнях завдяки приведенню у відповідність з етнічною природою української мови її літературних норм» [10: 15].

Аналіз досліджень. Серед мовознавців немає одностайності щодо термінологічного найменування реактиваційних явищ. Повернені до вжитку слова називають *відродженими* (Ю.В. Шевельов [16: 72 – 76]), *реактивованими* (Л.І. Мацько [10: 17], М.П. Дудик [4: 30 – 33]), *інертними* (В.В. Німчук [12: 355]), *поверненими* (О.В. Андрейченко [1: 4]), *внутрішніми входженнями, або внутрішніми неологізмами* (Д.В. Мазурик [9]), *неологізмами* (Н.З. Котелова [8: 22]), *репресованими, або проскрибованими* (С.Й. Караванський [5: 145]), *ревіталізованими* (Т. Шіппан, А.В. Капуш [13: 88]), *актуалізованими* (Д.Х. Баранник [2], Г.М. Гайдученко [3: 58 – 61], О.А. Стишов [13: 88], О.Г. Тодор [15: 14], Л.В. Струганець [14: 53 – 57], О.С. Ковтунець [7: 120]), *активізованими* (О.Г. Муромцева [11]). Погоджуємося з М.П. Дудиком, вважаючи найвдалішим термін *реактивація*, адже він «не тільки передає означуване поняття, але також є семантично прозорим, однозначним. До того ж префікс *ре-* (лат. *re-*) вказує на повторну дію, тобто навіть на морфемному рівні виражає сутність позначуваного процесу – повернення в мовну практику призабутих слів, висловів, окремих значень, іноді навіть відродження певних граматичних форм, синтаксичних конструкцій» [4: 30].

За рахунок реактивації лексики відбувається оновлення (чи відновлення) словникового складу літературної мови, що, своєю чер-

гою, дає можливість простежити динаміку лексичної норми. Саме «Російсько-український словник» за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова (далі – РУС), як переконливо доводять відомі мовознавці Є.А. Карпіловська, Л.Т. Масенко, В.Ф. Старко та ін., є авторитетним джерелом для розвитку української лексикографії, а також основою для системного очищення та оновлення української мови.

Мета статті – здійснити порівняльний аналіз фрагмента українського реєстру РУСа з фрагментом зведеного реєстру української лексики (далі – ЗР), укладеного в Інституті української мови НАН України на основі 20-ти загальномовних та енциклопедичних словників XIX – XXI ст. (з огляду на специфіку досліджуваного матеріалу ми залучили до наявного ЗР ще кілька російсько-українських словників) (див. додаток А).

Таке порівняльне дослідження виявить лексику, реактивовану узусно та лексикографічно (відносно періоду 1924–1933 рр. – часу виходу РУСа), і, як свого часу зазначала Л.Т. Масенко, «дасть можливість кодифікувати в сучасній українській мові безпідставно вилучену з неї лексику» [6: 80]. Гадаємо, це сприятиме встановленню лексичної нормативності РУСа (у синхронії та діахронії). Принагідно це сприятиме виявленню неосемантизмів, лексикографічних новотворів поч. XX ст. (т. зв. «кованої лексики») та лексики, уперше зафіксованої в РУСі як вторинному джерелі.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

1) виявлення слів, які є в українській (перекладній) частині РУСа (автори щиро вдячні Олександрові Телемку та Андрієві Рисину за дозвіл скористатися частотним показником українських слів академічного словника // Режим доступу: http://www.r2u.org.ua/data/krymsky_word_list.txt.gz), але немає у ЗР (на основі фрагмента *природа – приса*). Для початку орієнтуємося на зовнішню форму слова, без урахування синтагматики (обираємо слова у початковій формі); семантичну відповідність встановлюємо у процесі аналізу зовнішньої форми (виявлення неосемантизмів та семантичної реактивації – ще попереду). Усього заналізовано 101 одиницю з РУСа та 106 одиниць зі ЗР. Так засвідчуємо **лексикографічну деактивацію лексики РУСа**;

2) виявлення слів, які є в РУСі і які з'являються у словниках наприкінці XX ст. –на поч. XXI ст. (період становлення Незалежності) – це Орф-1994, ВЗОС-2003, ВТС-2007, Орф-2009, РУС-2003, РУС-2014. Таку лексику вважаємо **лексикографічно реактивованою**;

3) дослідження текстів: лексикографічно деактивоване чи реактивоване слово трапляється в мовній практиці наприкінці XX – на поч.

XXI ст. – отже, це свідчить про **узусну реактивацію** лексики. Для цього ми залучили корпус текстів http://www.mova.info, лексичну картотеку Інституту української мови та результати пошуку в системах мережі інтернет (Google, Яндекс). Звертаємо увагу на час написання твору, оскільки саме він є показником того, чи слово дійсно реактивоване (тобто його відновили у вжитку після паузи у текстах середини XX ст.), чи воно не виходило з ужитку протягом XX ст., а прогалина є лише у лексикографічній фіксації радянського періоду (фіксація слів тільки в УНС-1943 та УАС-1955 (з-поміж джерел УНС вагому роль відіграв словник Є. Желехівського та С. Недільського (Ж-1886), тому закономірною є тяглість фіксації певного шару лексики) – діаспорних словниках – не є показником лексикографічного визнання того чи того слова в материковій Україні середини XX ст.).

4) аналіз стилістичного маркера вжитої лексеми: обмежувальні стилістичні ремарки у словниках (*діал., рідко, заст.* тощо) та стилістичне забарвлення тексту або функціональна роль вжитої лексеми (напр., цитування).

5) порівняння лексики РУСа з ранішими словниками виявляє: а) першу фіксацію вибраних нами слів за умови їхнього ранішого узусного вживання (за наявності цитати у РУСі та архівній картотеці Інституту української мови); б) єдину фіксацію того чи того слова (що, зокрема, дає підстави для висновку про «кованість» слова чи форми слова, напр., видової пари).

Зрозумыло, що в аналізованому фрагменті (*природа – прис*) містяться слова, які постійно перебували у вжитку, про що свідчить їх наявність у переважній більшості словників, зокрема такі: ***природа, природжений, природний, природник, природщувати*** та ін.: ці слова, активні в діахронії, не є об'єктом нашого аналізу.

Виклад основного матеріалу. У процесі дослідження ми виокремили такі групи слів: *слова, реактивовані і лексикографічно, і узусно; слова, реактивовані узусно; деактивовані слова.* Принагідно виявляємо вірогідно *«ковані слова»,* та слова, *уперше зафіксовані* у РУСі як у вторинному джерелі, а також *неосемантизми*.

1. Слова, реактивовані і лексикографічно, і узусно: природжіння, природщуватися, природубаний.

Природжіння.

Лексикографічна реактивація – після тривалої перерви слово знову починають фіксувати у словниках, однак спостерігаємо фонетичний варіант наголошування – **природжіння:** *ім. с.* Ж-1886 (природжінє) Гр-1909 УНС-1943 УАС-1955 ВТС-2007 (*діал.*)

Узусна реактивація – виявлено контексти періоду 2005 – 2015 рр.; за виявленими цитатами перевірити наголошування наразі виявляється неможливим: *Настав час, любі мої одномовці, поговорити про* ***природження*** *– дітородні органи людини* (Виженко О.Є., 2005); *Пам'ятаю, як зв'язкового Антося совєти зловили, то так мучили, що язик одрізали і, як-то сказати, ну,* ***природження*** *його* (Жарчинська О., 2013); *Новий узір для грошової одиниці 100-рубля, бо на теперішній видно* ***природження*** *(член) Аполлона з Большой-Театру* (Українська правда, 2014); *Суржик шкіри легко доходить до порозуміння з суржиком легеневим, мозковий суржик несилувано спілкується з суржиком* ***природження*** (Бльоґ Сергія Саржевського, 2015).

Хоч у ВТС-2007 це слово марковано як *діалектне,* його чи не найактивніше з-поміж усіх вибраних лексем сьогодні вживають у сучасних текстах.

Прирощуватися.

До РУСа – не фіксоване.

Лексикографічна реактивація – РУС-2003, РУС-2014.

Узусна реактивація: виявлено контексти періоду 1988 – 2015 рр.: *Їх* [народи] *вибивали до ноги, як це сталося з літописними обрами, вони не встигали за часом і розчинялись у народі сильнішому; вони переставали* ***прирощуватися*** *і поступово розтавали, як дим у небі* (Шевчук В.О., 1988). *У цьому випадку наявна величина потенціалу повинна* ***прирощуватися*** *на величину інноваційного й інвестиційного ресурсу* (Ванієва А.Р., 2013); *На цій „території"* ***прирощується*** *людський дух, набирають сенсу такі, здавалося б, незначні, навіть другорядні речі, як поглиблена рефлективність* (Тарнашинська Л.Б., 2015).

Зазначимо, що В.О. Шевчук надзвичайно уважно ставиться до лексичного складу власних текстів, шанобливо добираючи загублені й призабуті перлини мови. Уживання цього слова саме В.О. Шевчуком ще у 1988 р., по-перше, засвідчує ще раз цю його властивість, по-друге, саме через це не є прикладом рядового узусного вжитку.

Прирубаний.

До РУСа – не фіксоване.

Лексикографічна реактивація – *дієприкм.* ВЗОС-2003 ВТС-2007 Орф-2009 РУС-2003 РУС-2014.

Узусна реактивація: виявлено контексти періоду 2006 – 2007 рр.: *Готовий* ***прирубаний*** *шпон сушиться на сушильних агрегатах СРГ-25М при температурі 280-300°С* (Фанплит, 2006); До неї ***прирубаний*** значно вужчий вівтар із склепінчастим перекриттям та стрімким дахом (Прибєга Л.В., 2007).

2. Слова, реактивовані узусно: прирозумітися, приростковий, прирубання, приручуваний, приряджання, прирядження, природній.

Прирозумітися.

До РУСа – не фіксоване.

У сучасних словниках міститься лише слово **прирозуміти**, однак в узусі виявляємо цитату зі словом **прирозумітися**: *Він* [священик] *став обох їх просити і умовляти, щоб вони поїхали з ним до його села і там запаслися всім потрібним, а потім уже можна буде вирішити, чи їм шукати дона Фернанда, чи Доротею до батька-матері одвезти, чи як там уже краще* ***прирозуміється****. Карденіо і Доротея подякували йому і прийняли ті його ласкаві запросини* (Лукаш М.О., 1995).

Приростковий.

До РУСа – не фіксоване.

У РУСі це граматичний термін: *стос. приростка (приставки)*. У сучасному узусі слово вживають з цим самим значенням: *Гадаю, що* ***приростковий*** *спосіб творення слів має використовуватися лише після вичерпання можливостей наросткового* (запис від 28. 09. 2015).

Однак лексема **приростковий** набуває ще одного значення: *додатковий*: До валових інвестицій належать як заміщувальні інвестиції, так і ***приросткові*** інвестиції (запис від 22. 09. 2014); *Термін «граничний» означає «додатковий», або* ***приростковий****. Отже, МРС— це відношення будь-якої зміни у споживанні до тієї зміни у величині доходу, яка спричинила цю зміну у споживанні* (запис від 28. 05. 2015).

Прирубання.

До РУСа: Російсько-український словник технічної термінології 1928 р. (І. Шелудько, Т. Садовський); (випуск РУСа зі статтею **нарубка** вийшов 1933 р).

Лопаті гідротурбін – ***прирубання*** *за діаметральним поясом під шаблон* (Довідник, 2008).

Приручуваний.

До РУСа – не фіксоване.

у РУСі це слово вживається паралельно з **припоручуваний** як переклад у статті **Поруча́ть, поручи́ть**. (**припоручуваний** міститься у РУСі-2014) та в статті **Приручё́нный** – *осво́єний, присво́єний, присві́йчений, приру́чений, придома́шнений*. Узусна реактивація засвідчує це слово тільки з другим значенням: *Ґаура — короткорога, могутня, люта на вигляд тварина, іноді зображувана перед коритом чи яслами з кормом для вмиротворення її. Це дикий бик, тур, важко* ***приручуваний*** (Наливайко С.І., 2004).

А от **прируучувати** у РУСі вжито тільки у значенні *доручити* паралельно з **припоруучувати** (**припоруучувати** міститься у РУСі-2014). Сьогодні ж це слово вжито у значенні *освоювати, одомашнювати:* (у РУСі це – **приручати**): *Відучити себе **приручувати** людей як диких звірів готових на що завгодно лише б не жити лише б не думати забутися бути тваринами неприрученими і самотніми мати в серці діру і жити як мученики її не заповнюючи* (Віктор Шупер, 2016). Отже, слово **приручуваний** реактивоване узусно у значенні *освоювати*.

Приряджання:

До РУСа – не фіксоване.

*Елеонора Рундурін-Піго, Досконала махакамська кухарка, вичерпна наука способів варіння і **приряджання** страв з м'яса, риби і ярини, як теж готування усіляких соусів, печення пляцків, смаження конфітур, копчення м'яса, виготовлення консервацій, вин, горілок та й інші корисні секрети кухонні й креденсові, конче потрібні кожній добрій і порядній господині* (Анджей Сапковський, 2013). Сучасний текст засвідчує вживання цього слова зі значенням «прикрашання» (від **приряджати –** *діал. наряджати* (СУМ-1980), тоді як у РУСі це – *відряджання* у статті **Прикомандиро́вывание.**

Прирядження:

До РУСа – не фіксоване.

Сучасний узус засвідчує це слово у стилістично забарвленому тексті, а отже, з певною виражальною функцією: *Замислила* [Ольга], *згідно до **прирядження** Божого, до Царгорода їхати, що і вчинила року 955-го, за царювання Константина... Прийшла блаженна Ольга до Царгорода, де була зустрінута з великою честю царем і патріархом, і сам цар узяв її до своїх палаців і гарно її пошанував. А коли побачив цар, що красою й мудрістю стоїть вона вище інших жінок, вражений красою її, захотів мати її собі за жону, бо був цар молодий і не мав ще жони* (Ковалевський О.В., 2006). у РУСі це – «відрядження» у статті **Прикомандиро́вывание**, отже, значення збігається.

Окремо згадаємо лексему **природній** (фонетичний варіант до **природний**).

О.Д. Пономарів заперечує наявність цього слова: «Щодо пари слів «природний» і «природній», то слова «природній» у сучасній українській літературній мові нема. Отже, нема й прислівника «природньо». Є прикметник «природний» та похідний від нього прислівник «природно». Наприклад: «Холоднувата далечінь ще синьо імлилася, але все навколо вже прозорішало, окреслювалось, набирало природних довер-

шених форм» (Олесь Гончар). «Цілком природно звучать пісні сина коваля, який зріс серед сільської бідноти» (Максим Рильський)».

Словники – джерела ЗР фіксують лише слово **природний** *прикм.* Ж-1886 Гр-1909 Гол-1930 УНС-1943 (*разом з* природній) УРС-1953 СУМ-1980 УРЕС-1986 Орф-1975 УРЕ-1985 УАС-1955 Орф-1994 ОЕ-2001 ВЗОС-2003 РУС-2003 ВТС-2007 Орф-2009.

Тоді як низка словників поч. ХХ ст., а також «Словарь росийсько-український» М. Уманця і А. Спілки, 1893 – 1898 рр. фіксують тільки **природній**.

Така форма слова **природній** зберігає свою узусну поширеність до сьогодні. Про це свідчить наявність численних цитат із цим словом, зокрема й у корпусі текстів http://www.mova.info: *Стара ліска, оплівшись гіллям, зробила ніби* ***природній*** *високий курінь* (Нечуй-Левицький І.С., 1869); *...пояснюю, дістали мертвих і мені закортіло лягти слідом, а вдруге полоснули свинцем екгсумованих офіцериків і нормально, – запанував* ***природній*** *баланс, – їдьте, делегації, їдьте, оонівці, їдьте, представники Ліги націй* (Пашковський Є.В., 1993); ***Природній*** *приріст населення у цьому списку обчислений як сумарний коефіцієнт народжуваності мінус сумарний коефіцієнт смертності* (Вікіпедія, 2013).

Вірогідно, це слово, хоч і суперечливе з погляду норми, не виходило з ужитку, а тому говорити про його реактивацію, певно, не зовсім коректно.

3. Деактивовані слова, тобто слова, які раніше перебували у вжитку, однак поступово були витіснені на периферію лексичної системи материкової України середини ХХ ст. і сьогодні незатребувані. Висновок про вживаність слів у попередні періоди розвитку української літературної мови робимо на основі їх виявлення у словниках кінця ХІХ – початку ХХ ст. та ілюстративному матеріалі. Зокрема, це такі слова:

природження – окрім РУСа зафіксоване у «Російсько-українському словнику правничої мови» В.І. Войткевича-Павловича, Г.Д. Вовкушівського та ін.., 1926 р.; «Словнику українсько-російському» А.В. Ніковського, 1927 р.; «Російсько-українському словнику військової термінології» С. та О. Якубських, 1928 р.; «Правописному словнику» Г.К. Голоскевича, 1929 р.; Гол-1930; УНС-1943. У значенні *статеві, діородні органи* функціонувало як синонім до **природіння.**

Пошук виявив уживання цього слова тільки в Олекси Слісаренка: *Чорні двері землянки видавалися* [пустельникові] *жіночим природженням.. Пустельник у хвилини лютого болю відтяв своє природження дроворубною сокирою і помер .. у муках.. Бог прийняв кастровану душу* (О.А. Слісаренко, 1929)

прирощати – «Словарь росийсько-український» М. Уманця і А. Спілки, 1893 – 1898 рр. У РУСі це слово вживається паралельно з **прирощувати** і є видовою парою до дієслова **приростити;**

прирученість – РУС ілюструє слово цитатою з П. Куліша: *Дурни́й той, що довіря́є во́вчій приру́ченості (Куліш).*

приручний – Ж-1886 УНС-1943 (словник діаспори);

прирядкування – «Російсько-український словник технічної термінології» І. Шелудька, Т. Садовського, 1928 р.

Щодо слова **прис** (насос), то у РУСі до нього наведена цитата, записана на Сквирщині, однак за відсутності інших необхідних даних у паспортизації цієї цитати, ми також не маємо можливості перевірити її авторитетність.

4. **«Ковані» слова.** Окрім цього, у заналізованому фрагменті ми виявили слова, яких немає у тогочасних та сучасних словниках, немає в узусному вжитку, а є тільки у РУСі. Укладачі РУСа наводять ці слова без цитат, що унеможливлює звернення до першоджерел, тому, можемо припустити, що це так звані «ковані слова». Зокрема, такі: **прирошатися, прирум'янений, прирум'янити прирум'янювати, приручіння, приручніти, приряддя, прис.**

5. Отже, **вперше у РУСі зафіксовано** слова: **прирощуватися, прирубаний, прирозумітися, приростковий, приручуваний, приряджання, прирядження, прис, прирошатися, прирум'янений, прирум'янювати, прирум'янити, приручіння, приручніти, приряддя, прис.**

6. **Неосемантизми**. Окремо зупинимося на слові **природник**, якого немає ні в ЗР, ні в інших приступних словниках. У РУСі слова **природник і природник** – це синоніми, як наводяться до слів **естественник** (І том) та **природовед** (ІІІ том). Зазначимо, що ці томи укладали різні автори, а редагували різні редактори: А.Ю. Кримський (І том) та С.О. Єфремов (ІІІ том), тому, можливо, що у РУСі слова **природник** і **природник** є випадковими акцентуаційними варіантами. Усі заналізовані словники подають лише варіант **природник:** Ж-1886 Гол-1930 УНС-1943 УРС-1953 СУМ-1980 УАС-1990 Орф-1995 Орф-1994 ОЕ-2001 ВЗОС-2003 ВТС-2007 Орф-2009.

Варто зазначити, що у РУСі це слово вживається лише зі значенням *природознавець*, а в сучасному узусі функціонує з двома значеннями:

- *природознавець*: *Одним із найвідоміших репрезентантів української романтичної історіографії був* ***природник*** *та гуманітарій Михайло Максимович* (Смолій В.А., 2014).

- *відпочинок на природі: Не останній* ***природник****. У травні 2010 міська влада почала будувати дорогу через парк з метою заволоді-*

ти частиною землі у центрі міста та продати деревину. Було організовано протестний концерт, та надруковано листівки та постер (mifapost, 2010); ***Молодіжна мистецька студія «Простір» проводить літературно-музичний природник «Літні мотиви. Бабине літо» у Дніпропетровську*** (gorod, 2012); *База відпочинку «Абрикос» запрошує на* ***природник*** *з Сергієм Бабкіним 6 липня 2013* (20minut, 2013).

Перевірити наголос у наведених цитатах неможливо, тому не можемо впевнено стверджувати про узусну реактивацію слова **природн<u>и</u>к** у тому значенні, яке воно має у РУСі. Воно, на нашу думку, є або випадковим, або просто непоцінованим словом.

Щодо слова **прирош<u>а</u>ти,** то в СУМі міститься дієслово **приро<u>с</u>ити** (*дієсл. доконаного виду*), однак цитат з цим словом виявити не вдалося. Вважаємо дієслово **прирош<u>а</u>ти** видовою парою до дієслова **приро<u>с</u>ити**, яке заповнює лакуну у видовій парадигмі.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, на прикладі заналізованого фрагмента українського реєстру РУСа ми виявили значну кількість реактивованої лексики, яка поступово повертається до узусного вжитку, однак висновок про узусну реактивацію можемо робити лише за сукупністю джерел пошуку, тобто за наявністю і в корпусі текстів, і в пошукових системах мережі інтернет. Водночас, маємо визнати, що такі висновки однозначно зробити неможливо, оскільки ідіолекти окремих авторів, публікації у сучасних періодичних виданнях не завжди можуть слугувати зразком мовного вжитку і часто суперечать нормам літературної мови. Попри це, вважаємо, що повернення в узус реактивованої лексики сприяє відродженню духовних та культурних цінностей і з часом, ймовірно, така лексика зможе повернутися і до лексикографічних праць.

Додаток А: Список словників зі зведеного реєстру з додаванням російсько-українських словників

БН-1996 – Білецький-Носенко П.П. Словник української мови [Текст] / П.П. Білецький-Носенко. – Київ: Наук. думка, 1966. – 419 с.

ВЗОС-2003 – Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики [Текст] / В.Т. Бусел, М.Д. Василега-Дерибас, О.В. Дмитрієв, Г.В. Латник, Г.В. Степенко. – К., 2003.

ВТС-2007 – Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: Перун, 2007. – 1736 с.

Гол-1930 – Голоскевич Г. Правописний словник. – К., 1930.

Гр-1909 – Словарь української мови: В 4-х т. [Текст] / За ред. Б. Грінченка. – К., 1907 – 1909.

Ж-1886 – Малорусько-німецький словар: В 2-х т. [Текст] / Є. Желеховський, С. Недільський. – Львів, 1886.

ОЕ-2001 – Орфоепічний словник української мови: В 2-х т. [Текст] / Уклад. М.М. Пещак, В.М. Русанівський, Н.М. Сологуб, В.В. Чумак, Г.М. Ярун. – К.: Довіра, 2001. – 955 с.

Орф-1975 – Орфографічний словник української мови [Текст] / Уклад. С.І. Головащук, Т.В. Зайцева, І.С. Назарова, М.М. Пещак, В.М. Русанівський. – К., 1975.

Орф-1994 – Орфографічний словник української мови [Текст] / Уклад. С.І. Головащук, М.М. Пещак, В.М. Русанівський, О.О. Тараненко. – К., 1994.

Орф-2009 – Український орфографічний словник [Текст] / Уклад. В.В. Чумак, І.В. Шевченко, Л.Л. Шевченко, Г.М. Ярун. – Вид. 7-е. – К., 2009.

РУС-2003 – Анніна І.О. Російсько-український словник [Текст] / І.О. Анніна, Г.Н. Горюшина, І.С. Гнатюк та ін. – К.: Абрис, 2003. – 1424 с.

РУС-2014 – Російсько-український словник: У 4-х тт. [Текст] / НАН України; Інститут української мови; Укл.: І.С. Гнатюк, С.І. Головащук, В.В. Жайворонок, І.О. Анніна, В.Л. Іващенко та ін. — К.: Знання, 2011 – 2014.

СІС-1986 – Словник іншомовних слів [Текст] / За ред. О.С. Мельничука. – К., 1986.

ССІС-2006 – Сучасний словник іншомовних слів [Текст] / Уклад. О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К., 2006.

СУМ-1980 – Словник української мови: В 11-и т. [Текст] / К., 1970 – 1980.

УАС-1955 – Українсько-англійський словник [Текст] / Уклад. К. Андрусишин і Я. Кретт. – Саскатун (Канада) (Саскатун, 1955, ост. вид. – 1990).

УНС-1943 – Українсько-німецький словник [Текст] / Уклад. З. Кузеля і Я. Рудницький. – Лейпциг, 1943.

УРЕ-1985 – Українська радянська енциклопедія: В 12-и т. [Текст] / за ред. М.П. Бажана. – 2-ге вид. – К. : Головна редакція УРЕ, 1974–1985.

УРЕС-1986 – Український радянський енциклопедичний словник: В 3-х т. – К., 1986.

УРС-1953 – Українсько-російський словник: В 6-и т. – К., 1953.

Додаток Б: Джерела узусної реактивації слів

1. **Анджей Сапковський, 2013 –** Анджей Сапковський. Сезон гроз [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.divczata.org/sezon-groz-13-rozdil-13.html.

2. **Бльоґ Сергія Саржевського, 2015** – Бльоґ Сергія Саржевського. Дух загубний [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://ssarzhevsky.blogspot.com/2015/08/blog-post_26.html.

3. **Ванієва А. Р., 2013 –** Ванієва А. Р. Показники та критерії ефективності використання ресурсного потенціалу [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_NPN_2013/Economics/13_138338.doc.htm.

4. **Виженко О. Є., 2005 –** Виженко О. Є. Україна Кохання. Фольклорне дослідження [Електронний ресурс] / О. Є. Виженко. – К.: Деркул, 2005. – 280 с. // Режим доступу: http://dotyk.in.ua/ualove15.html.

5. **Вікіпедія, 2013 –** Список країн за природнім приростом населення [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_країн_за_природнім_приростом_населення

6. **Віктор Шупер, 2016 –** Віктор Шупер. Приручувати людей як диких звірів [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.poetryclub.com.ua/printpoem.php?id=656991

7. **Довідник, 2008. –** Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 42. Оброблення металу. Частина 1. Керівники, професіонали, фахівці, технічні службовці. Частина 2. Робітники. Книга 1. «Металеве лиття», «зварювання металу». Текст правового акту із змінами та доповненнями на лютий 2008 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://lawua.info/bdata1/ukr1/pg-44.htm.

8. **Жарчинська О., 2013 –** Жарчинська О. 85-річна Стефанія Новацька до кожного Дня незалежності вишиває собі новий костюм [Електронний ресурс] / О. Жарчинська // Вісник+к. – 14 листопада 2013. // Режим доступу: http://archive.visnyk.lutsk.ua/2013/11/14/85-richna-stefaniya-novatska-do-kozhnoho-dnya-nezalezhnosti-vyshyvaje-sobi-novyj-kostyum/.

9. **Запис від 22. 09. 2014 –** [Електронний ресурс] // Режим доступу: freeref.ru/wievjob.php?id=331602.

10. **Запис від 28. 05. 2015 –** [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://helpiks.org/3-63975.html.

11. **Запис від 28. 09. 2015 –** [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://slovotvir.org.ua/words/supermarket.

12. **Ковалевський О. В., 2006 –** Ковалевський О. В. Українські традиції [Електронний ресурс] / Упоряд., [авт. передм.]: О. В. Ковалев-

ський. – Х.: Фоліо, 2006. – 573 с. // Режим доступу: http://iknigi.net/avtor-o-kovalevskiy/83906-ukrayinsk-tradicyi-o-kovalevskiy/read/page-21.html.

13. **Лукаш М. О., 1995 –** Мігель де Сервантес. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі [Електронний ресурс] / переклад М. О. Лукаша. – К.: Дніпро, 1995. 704 с. // Режим доступу: http://www.ukrcenter.com/Література/Мігель-де-Сервантес/55357-30/Премудрий-гідальго-Дон-Кіхот-з-Ламанчі-Частина-1.

14. **Наливайко С. І., 2004 –** Наливайко С. І. Індоарійські таємниці України [Електронний ресурс] / С. І. Наливайко. – К.: просвіта, 2004. // Режим доступу: http://www.rulit.me/books/indoarijski-taemnici-ukraini-read-178747-7.html.

15. **Нечуй-Левицький І. С., 1869 –** Нечуй-Левицький І. С. Причепа [Електронний ресурс] / І. С. Нечуй-Левицький // Режим доступу: http://www.mova.info/corpus2.aspx?tid=21739.

16. **Пашковський Є. В., 1993 –** Пашковський Є. В. Осінь для ангела [Електронний ресурс] / Є. В. Пашковський // Режим доступу: http://www.mova.info/corpus2.aspx?tid=17839.

17. **Прибєга Л. В., 2007 –** Прибєга Л. В. Дерев'яні храми Українських Карпат [Електронний ресурс] / Л. В. Прибєга. – К.: Техніка, 2007. – 168 с. // Режим доступу: http://carpathians.eu/?id=1327.

19. **Слісаренко О. А., 1929 –** Слісаренко О. А., Чорний ангел (1929) / О. А. Слісаренко // Бунт. – 1965. – С. 99 [Матеріали лексичної картотеки Інституту української мови НАНУ].

18. **Смолій В. А., 2014 –** Ясь Олексій. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.) : Монографія: У 2 ч. [Електронний ресурс] / за ред. В. А. Смолія. – К.: НАН України. Ін-т історії України, 2014 // Режим доступу: http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/History/HistorianAndStyle/3/1.html.

19. **Тарнашинська Л. Б., 2015 –** Тарнашинська Л. Б. Майстерність «підбирати й виготовляти ключі…» [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://litgazeta.com.ua/articles/majsternist-vygotovlyaty-j-pidbyraty-klyuchi-2/.

20. **Українська правда, 2014 –** Уже німці пишуть, що Росія зійшла з глузду! (здійснили крок без повороту до душманства) [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://forum.pravda.com.ua/index.php?topic=790619.0.

21. **Фанплит, 2006 –** Основні властивості фанери клеєної марки ФК [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://fanplit.com.ua/old/fanera.html.

22. **Шевчук В. О. –** Шевчук В. О. Загадкова дорога історії / В. О. Шевчук // Дванадцять місяців. 1989. Настільна книга-календар. – К.: Веселка, 1988. – С. 81. / Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Dvanadtsiat_misiatsiv/1989.pdf

23. Gorod, 2012 – Мистецький природник «Літні мотиви. Бабине літо» [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://gorod.dp.ua/afisha/event/20951/.

24. **Mifapost, 2010** – [не]останній природник [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://mifapost.com/ua/posters/not_last_nature_party.

25. **20minut, 2013** – База відпочинку «Абрикос» запрошує на природник з Сергієм Бабкіним 6 липня [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://vn.20minut.ua/Kontserty/baza-vidpochinku-abrikos-zaproshue-na-prirodnik-z-sergiem-babkinim-6-l-10282530.html.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрейченко Е.В. Возвращенная лексика русского языка XX века: лингвистический статус, социокультурная детерминированность, функционирование: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.02 «Языки народов Российской Федерации» / Е.В. Андрейченко. – Алматы, 2007. – 27 с.

2. Баранник Д.Х. Народнорозмовний складник лексичної та фразеологічної систем національної мови (на захист розмовного стилю) [Текст] / Д.Х. Баранник // Мовознавство. – 2008. – № 4–5. – С. 31.

3. Гайдученко Г.М. Актуалізація лексичних одиниць української мови кінця XX – початку XXI століття [Текст] / Г.М. Гайдученко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». – 2015. – Випуск 22. – С. 58 – 61.

4. Дудик М.П. Активізація – актуалізація – реактивація (лексики) [Текст] / М.П. Дудик // Культура слова. – 2003. – №62. – С. 30 – 33.

5. Караванський С.Й. Секрети української мови: Науково-популярна розвідка з додатком словничків репресованої та занедбаної української лексики [Текст] / С.Й. Караванський. – К.: УКСП «Кобза», 1994. – 152 с.

6. Кислюк Л.П. Нове життя репресованих словників [Текст] / Л.П. Кислюк // Світогляд. – 2008. – №2. – С. 80.

7. Ковтунець О.С. Явище актуалізації лексики в сучасній українській мові (стан і перспективи дослідження) [Текст] / О.С. Ковтунець // Лексикографічний бюлетень. – 2010. – Випуск 19. – С. 114 – 122.

8. Котелова Н.З. Первый опыт лексикографического описания русских неологизмов [Текст] / Н.З Котелова // Новые слова и словари новых слов. – Ленинград: Наука, 1978. – С. 5 – 26.

9. Мазурик Д.В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Д.В. Мазурик. – Львів, 2002. – 21 с.

10. Мацько Л.І. Українська мова в кінці XX ст. [Текст] / Л.І. Мацько // Дивослово. – 2000. – №4. – С. 15 – 20.

11. Муромцева О.Г. Тенденції розвитку словникового складу української літературної мови (кінець 80-х – 90-і рр.) [Текст] / О.Г. Муромцева // IV Міжнародний конгрес україністів. Мовознавство. Доповіді та повідомлення. – К.: Університетське вид-во «Пульсари», 2002. – С. 22 – 25.

12. Німчук В.В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови [Текст] / відп. ред. С.П. Бевзенко. – К.: Наук. думка, 1992. – 416 с.

13. Стишов О.А. Українська лексика кінця XX століття: (На матеріалі мови засобів масової інформації) [Текст] / О.А. Стишов. – 2-ге вид., переробл. – К.: Пугач, 2005. – 388 с.

14. Струганець Л.В. Процеси актуалізації та пасивізації лексико-семантичних засобів в українській літературній мові кінця XX століття [Текст] / Л.В. Струганець // Слово. Стиль. Норма: Зб. наук. пр. / Відп. ред. Н.М. Сологуб. – К., 2002. – С. 53 – 57.

15. Тодор О.Г. Явища семантичної трансформації та стилістичної транспозиції в українській мові 90-х рр. XX століття [Текст] / О.Г. Тодор // Наукові записки. – 2003. – Т. 22. – Ч. 1. – С. 13 – 16.

16. Шевельов Ю.В. У довгій черзі: проблема реабілітації [Текст] / Ю.В. Шевельов // Київ. – 1991. – №12. – С. 72 – 76.

REFERENCES

1. Andreichenko E.V. Vozvrashchennaia leksyka russkoho yazyka XX veka: lynhvystycheskyi status, sotsyokulturnaia determynyrovannost, funktsyonyrovanye: avtoref. dys. na soyskanye uch. stepeny kand. fylol. nauk: spets. 10.02.02 «Iazyky narodov Rossyiskoi Federatsyy» / E.V. Andreichenko. – Almaty, 2007. – 27 s.

2. Barannyk D.Kh. Narodnorozmovnyi skladnyk leksychnoi ta frazeolohichnoi system natsionalnoi movy (na zakhyst rozmovnoho styliu) [Tekst] / D.Kh. Barannyk // Movoznavstvo. – 2008. – № 4–5. – S. 31.

3. Haiduchenko H.M. Aktualizatsiia leksychnykh odynyts ukrainskoi movy kintsia XX – pochatku XXI stolittia [Tekst] / H.M. Haiduchenko // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia «Linhvistyka». – 2015. – Vypusk 22. – S. 58 – 61.

4. Dudyk M.P. Aktyvizatsiia – aktualizatsiia – reaktyvatsiia (leksyky) [Tekst] / M.P. Dudyk // Kultura slova. – 2003. – №62. – S. 30 – 33.

5. Karavanskyi S.I. Sekrety ukrainskoi movy: Naukovo-populiarna rozvidka z dodatkom slovnychkiv represovanoi ta zanedbanoi ukrainskoi leksyky [Tekst] / S.I. Karavanskyi. – K.: UKSP «Kobza», 1994. – 152 s.

6. Kysliuk L.P. Nove zhyttia represovanykh slovnykiv [Tekst] / L.P. Kysliuk // Svitohliad. – 2008. – №2. – S. 80.

7. Kovtunets O.S. Yavyshche aktualizatsii leksyky v suchasnii ukrainskii movi (stan i perspektyvy doslidzhennia) [Tekst] / O.S. Kovtunets // Leksykohrafichnyi biuleten. – 2010. – Vypusk 19. – S. 114 – 122.

8. Kotelova N.Z. Pervыi opыt leksykohrafycheskoho opysanyia russkykh neolohyzmov [Tekst] / N.Z Kotelova // Novыe slova y slovary novыkh slov. – Lenynhrad: Nauka, 1978. – S. 5 – 26.

9. Mazuryk D.V. Innovatsiini protsesy v leksytsi suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy (90-i roky KhKh st.): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 «Ukrainska mova» / D.V. Mazuryk. – Lviv, 2002. – 21 s.

10. Matsko L.I. Ukrainska mova v kintsi KhKh st. [Tekst] / L.I. Matsko // Dyvoslovo. – 2000. – №4. – S. 15 – 20.

11. Muromtseva O.H. Tendentsii rozvytku slovnykovoho skladu ukrainskoi literaturnoi movy (kinets 80-kh – 90-i rr.) [Tekst] / O.H. Muromtseva // IV Mizhnarodnyi konhres ukrainistiv. Movoznavstvo. Dopovidi ta povidomlennia. – K.: Universytetske vyd-vo «Pulsary», 2002. – S. 22 – 25.

12. Nimchuk V.V. Davnoruska spadshchyna v leksytsi ukrainskoi movy [Tekst] / vidp. red. S.P. Bevzenko. – K.: Nauk. dumka, 1992. – 416 s.

13. Styshov O.A. Ukrainska leksyka kintsia KhKh stolittia: (Na materiali movy zasobiv masovoi informatsii) [Tekst] / O.A. Styshov. – 2-he vyd., pererobl. – K.: Puhach, 2005. – 388 s.

14. Struhanets L.V. Protsesy aktualizatsii ta pasyvizatsii leksyko-semantychnykh zasobiv v ukrainskii literaturnii movi kintsia KhKh stolittia [Tekst] / L.V. Struhanets // Slovo. Styl. Norma: Zb. nauk. pr. / Vidp. red. N.M. Solohub. – K., 2002. – S. 53 – 57.

15. Todor O.H. Yavyshcha semantychnoi transformatsii ta stylistychnoi transpozytsii v ukrainskii movi 90-kh rr. KhKh stolittia [Tekst] / O.H. Todor // Naukovi zapysky. – 2003. – T. 22. – Ch. 1. – S. 13 – 16.

16. Shevelov Yu.V. U dovhii cherzi: problema reabilitatsii [Tekst] / Yu.V. Shevelov // Kyiv. – 1991. – №12. – S. 72 – 76.